

Van Gogh – töredékek

MÁTHÉ ANDREA

„...arra a meggyőződésre jutottam, hogy hiába; és hogy minden ilyen próbálkozással föl kell hagynom. (...) hogy gondolataim csakhamar megbénultak, ha megpróbáltam, természetes hajlamukkal szemben, egyetlen vágányra kényszeríteni őket. (...) Bár jobbak volnának ezek a megjegyzések, mint amilyenek.”¹

A szerző esztéta. Legutóbbi írását 2006. 12. számunkban közzöltük.

¹Ludwig Wittgenstein:
Filozófiai vizsgálódások.
(Ford. Neumer Katalin.)
Atlantisz, Budapest,
1998.

Vincent van Gogh festményein ott ékeskedik — vagy éktelenkedik —, hogy alkotójuk mintha állandó viviszekciót, önboncolást végezne. Nem úgy teszi ezt, mint például Bacon a kegyetlen torzításokkal, Hajas vagy Nitsch vagy Beuys a nyíltszíni testi kínzásokkal, tor(z)túrákkal — nem; Van Goghnál a korszak, és persze személyiségének szemérmessége és diszkréciója miatt mindez a képein szinte látható kézmozdulatok és a színek intenzitásán áttűnő szenvedésben és részvétben mutatja fel magát. A figyelő szem és az együttműködésre kész elme nem képes nem észrevenni ezt a határtalanul mély, ínséges, a kiszolgáltatottság legszélső határán létező festőt. Nem külső, felvett modorként, kötelező világfájdalomként és önsajnálattásként van rajta ez a szenvedés, mint a 19. század második felének néhány más alkotóján divatként, 'korszellemként', hanem belülről árad át a képeire. Festményei a felfokozott fájdalom és az elviselhetetlenség pengeélén egyensúlyozó létezés lenyomatai. Mindez nem a lemondó, halvány barnák, szürkék, mohazöldek vagy elmosódott formák nyelvén, amint ezt általában társítjuk a melankóliához, hanem ellenkezőleg: harsány sárgák, pirosak, kékek, élénk zöldek, lilák és bordós barnák nyelvén. Mert nem a szomorúságról vagy a lemondásról beszélnek a képei, mint — mondjuk — a preraffaelitákéi, hanem a feloldhatatlan kínnal együtt járó örömről. Nem ismerek olyan festőt, aki ezt nála jobban meg tudta volna jeleníteni. Az, hogy elsősorban a napraforgók emlékeztetik Van Gogh festészetére a befogadók többségét, furcsa megfélemletés és ellentmondás.

*

„A művész tragikumája egzisztenciájában rejtőzik. (...) A művészi múlt még nem teszi bizonyossá a művészi jövőt is. A művészi munka kimaradhatatlan szüneteiben, a csúcspont után, csak a reményt és a csúcspont meghódítására irányuló vágyat mondhatjuk ma-

²Fritz Kaufmann: *A művészi hangulat jelentősége*. In: *Fenomén és mű. Fenomenológiai esztétika*. (Szerk. Bacsó Béla.) Kijárat Kiadó, Budapest, 2002.

gunkénak. (...) Az élet küldetése egyszerre kegyelmi öröm és teher.”²

*

Az állandó küzdelem a határon belül vagy legalább a határon maradással: a normalitás és az örület, a környezet által elvárt mindennapi életmód és az alkotás megkövetelte extatikus létezés között — ez az, amiről nemcsak a Theóhoz írt levelek szólnak, hanem amelynek egyértelmű nyelvet teremtett a festményein is. A leveleket olvasónak minduntalan feltűnik az az igyekezet, amellyel Van Gogh úgy érzi, állandóan bizonyítania kell festőként létezésének értelmét, hogy dolgozik, és megérdemli a támogatást, a bizalmat: egyáltalán létének igenlését várja. Azt a létigenlést, amit megvont tőle apja, és — Theón kívül — szinte egész családja, szűkebb és tágabb környezete is. Élete mintegy bizonyítéka annak, hogy nem elég az ember számára, ha csupán önmaga igenli saját létét, hanem életbevágó szüksége van arra, hogy másoktól is megkapja a létigenlést.

*

³*Van Gogh válogatott levelei*. (Válogatta, fordította, az előszót és a jegyzeteket írta Dávid Katalin.) Háttér Kiadó, Budapest, 2006, 110.

„Érzem, hogyan gondolkodik rólam ösztönösen apa és anya. (Nem mondom, hogy tudatosan.) Megértem, hogy fél valaki engem a házába venni, úgy, ahogy visszariadna attól, hogy egy nagy, bozontos kutyát beeressen. Bejön vizes manccsal a szobába, s egyáltalán olyan lompos. Mindenkinek az útjába szalad. És *rettentes hangosan ugat*.”³

*

Színek, vonalak, lázas táj, például a ciprusos tájképek vagy az auvers-i templom és utca. Mintha bemozdulna az egész, ahányszor csak ránézünk, és ahogy rajta tartjuk a tekintetünket, mintha valami belső tűzzel lángolna. Ugyanakkor csendesség, magány, nyugalom, bizonyosság (nem biztonság), kimozdíthatatlanság. Mintha a táj is állandó fájdalomban égne.

*

⁴*Bekötött fülű önarcképek*, 1888. 60x40 cm.

A sors ironiája, hogy olyan, mintha a jobb fül sérült volna, holott Van Gogh a bal fülét vágta le, csakhogy a tükrőből festett önarckép 'csal'; 1889. 60x50 cm.

Van Gogh majdnem 40 önarcképet festett körülbelül 15 éven át folytatott festői pályája alatt. Rembrandt 90–100 önarcképet körülbelül 40 év alatt. Az önarcképfestés is önboncolás — viviszekció. Szembenézni az arccal, egy arccal, ami nekünk adatott. Élesen látni, ahogy változik, ahogy rátelepednek az idő vonalai, a ráncok; ahogy visszavonhatatlanul tükrözi a lélek lenyomatait; ahogy menthetetlenül kiszolgáltatott a meztelenségnek. Van Gogh önarcképe pipával, bekötött füllel-fejjel.⁴ Milyen merészség, elhivatottsági láz, milyen önmarcangolási elkötelezettség kellett ahhoz,

hogy az öncsonkítás után önmagába nézzen és önarcképet fessen. A hétköznapit messze meghaladó kegyelmi és egyben átokbeli állapot. Ahogy Kierkegaard írja: ugyanaz a kéz áld, amelyik átkoz; és mindennek az elviseléséhez erőt csak az abban való mély, együttes, egymásba fonódó hit és öröm adhat, hogy Istennel szemben soha nincs igazunk.

*

„Többel vagyok földhöz láncolva, mint pusztán földi kötelékkel.’ Hány halálos félelem közepette éreztem ezt — mindenekelőtt úgynevezett elmebajomban.

Szerencsétlenségemre van egy hivatásom, amelyet még nem értek elég jól ahhoz, hogy úgy fejezzem ki magam, ahogy szeretném...

Olyasmit gondolok, hogy az örült szerepét éppoly szenvtelenül kellene elfogadnom, ahogy Degas a jegyző szerepét. Csak még nem érzek elegendő erőt, hogy ezt a szerepet magamra vegyem.”⁵

⁵Van Gogh válogatott levelei. I. m. 293.

*

Az önpusztítás, mint az alkotói lét és az alkotási folyamat misztériuma. Ahhoz, hogy a mű létrehozza a szuggesztív varázslatot, hogy megmutatkozzon rajta a tökéletesség (vagy legalábbis a visszfénye), az, hogy sikerült áttörnie a lényegiségbe, ehhez alkotójának is meg kell tennie az áttörést. Azt az áttörést, ami egyben megtörítés: mivel a szembehelyezkedés a hétköznapisággal nem megy ütközések nélkül. A mű harmóniáját a művészi feszültség (megfeszítettetés) fizeti meg. A külső káosz ellentmondásait kell rendeznie a művészi tekintet tiszta szellemiségének. A mű meggyőző ereje mögött ott van a művet meghatározó lélekállapot, a művészi hangoltság, az előtüremkedni akaró életpozíciók.

*

Gauguin széke és Vincent széke, Arles, 1888. december – 1889. január. Valójában portréként és ön-portréként is olvasható. A székek, mint médiumok, közvetítők, ahogy a címerek a reneszánsz portrék hátoldalán. Van Gogh székportréin a festmények címei fedik fel a portrék tulajdonosait. Gauguin karosszékén két gyertya — az egyik még ég, a másik pislákolva oldalra olvadt — és egy könyv; Van Gogh szalmaülése székén gyűrött papírból kilátszó pipadohány és pipa. A székek képe egyben tulajdonosaik jele és képe is. Jelzik a tárgyhoz, a tárgyon keresztül pedig a világhoz való viszonyt: két szék, két alkotó. A festő tárgyhoz fordulása magában rejtje a feltárulkozását a világban és a világ számára. Kirajzolja életvilágának horizontját. A szék, mint ‘helyet foglalás’, a tér-

betöltés konkretizációja valahol a világban. Totális vonatkoztatottság az elhivatottságra, és a vágyra, amely társat keres az elhivatottság megosztására. A két szék azonban nem egy vászonra került. Két különálló szék, amelyekre ülni sem lehet, hiszen ülőkéjük tele van pakolva. Ülőalkalmatosságuk megkérdőjeleződik. Nem alkalmasak arra, amire szánták őket. Feltáruásuk a világban nem zökkenőmentes. Lényegvesztettek funkciójuk szerint, totális telítettségűek világra vonatkoztatottságuk alapján. A festmények székei körül ott lebeg az összesűrített (összesűrűsödött) hangulat és hangoltság erőtere.

✱

„Úgy gondolom, Gauguin torkig van a jó Arles városával, a kis sárga házzal, ahol dolgozunk, és mindenekelőtt velem.

⁶Van Gogh válogatott levelei. I. m. 274.

Valóban adódna legyőzni való nehézség, neki és nekem egyaránt. De ezek a nehézségek inkább bennünk magunkban vannak, mint rajtunk kívül.”⁶

✱

A kérdés, miként lehetne úgy olvasni Van Gogh festményeit, hogy egyszerre jussunk legközelebb az alkotói szándékhoz és a legszabadabb befogadást is megvalósíthassuk. Az egész utáni végtelen vágy és véges teljesíthetőség pozíciójába helyezkedve talán megvalósítható ez a közel sem egyszerű szándék. Az abszolútum kísértéséről és a transzcendens vonzásáról sem feledkezhetünk meg. Olyan sűrítettséget és felfokozottságot valósított meg a festményein, hogy tanulmányok, stílusok, vázlatok és mesterművek nem korszakokként jelennek meg nála, hanem — úgy tűnik — teljes véletlenszerűséggel. Mintha a hangoltság, az éppen aktuális hangulati beállítódás, a diszpozíció vezetné, engedi, hogy vezesse; és persze a tehetségre jellemző intenzitás és vakmerő kísérletezési kedv — vagy inkább kényszer. Mintha elmulasztott volna valamit, és most mindent egyszerre be akarna hozni. A világló színek vakmerő merészségű egymás mellé helyezése egyszerűen meghökkeneti és elbűvöli képeinek nézőit. A festői tudatosság és ösztönösség merész egymáson áttűnése, egymásra hatása hozza létre azt, ami utánozhatatlanul ‘van goghi’.

✱

⁷Például *A Langlois híd Arles-nál*, 1888. olaj, vászon, 49,5x64cm; *Virágzó körtefa*, 1888. olaj, vászon 73x46 cm; *Souvenir du Mauve*, 1888. *Virágzó mandulaágak*, 1890. olaj, vászon, 73x92. etc.

Még a japán festészet és metszetek hatására készült festményeken is megjelenik a vibrálás, a lázas mozdulatok nyoma.⁷ A fegyelmettség és a megformálás tökéletességére törekvő koncentráció megzabolazza a színek mutatta végtelen vágyat ezeken a festményeken. Van Gogh művészetről vallott felfogásában — amelyről levelei alapján alkothatunk fogalmat — a szép és a szépség fogal-

mai nem kapnak helyet. Mégis, festményei sajátos szépséget mutatnak; vagy: sajátosan mutatják meg a szépséget. A szenvedéssel átítatott szépet, ami nem belesimul, hanem belevésődik a létezés egészébe.

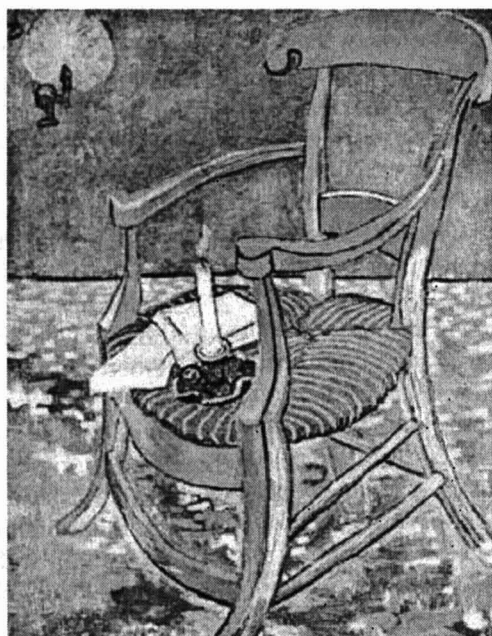
*

„Megtanulni szenvedni, anélkül, hogy panaszkodnánk, és a fájdalmat ellenkezés nélkül elfogadni — éppen ez az a pont, ahol a széldülést kockáztatjuk.

Lehetséges, hogy egy másik létben ismerjük meg a szenvedés igazi okait, amelyek az életben néha annyira elsötétítik a horizontot, hogy kétségbeesve azt hisszük, a világ vége előtt állunk.

Nagyon keveset tudunk ezeknek a dolgoknak igazi jelentéséről, és jobban tesszük, ha egy búzaföldet nézünk, még akkor is, ha csak festve van.”⁸

⁸Van Gogh válogatott levelei. I. m. 304.

Vincent van Gogh: *Van Gogh széke Arles-ban*; Gauguin széke (1888)